

50 tinten

Meer dan de helft van Vlaanderen is op het gewestplan ingekleurd als agrarisch gebied. De ruimtelijke uitdagingen zijn er groot, maar toch vertaalde zich dat nog maar zelden in een evenredige interesse bij ruimtelijk planners. Toen de zoneringsbulldozer het 'platteland' onder de kleuren geel en groen bedolven had, leek daarmee de kous af. Het containerbegrip 'buitengebied' dat planners gebruiken om zowel het platteland als de open ruimte en alles wat niet 'stad' is te vatten, is veelzeggend: buiten, zoals in buitenbeentje. Niet binnen dus, niet stedelijk, niet 'onze' habitat. De uitzondering op de regel. Dit themanummer van Ruimte is in die zin een verkenning van relatief onbekend terrein. Het zoomt in op de winsten die voor het grijpen liggen als landbouwers en planners de handen meer in elkaar zouden slaan.

geel

ELKE VANEMPTEN [ILVO - INSTITUUT VOOR LANDBOUW-, VISSERIJ- EN VOEDINGSONDERZOEK / VUB - DEPARTEMENT GEOGRAFIE]
GRIET CELEN [VLAAMSE LANDMAATSCHAPPIJ]

Het platteland in Vlaanderen is een mengelmoes van prachtige landschappen, lange linten, trage wegen, ruisende graanhalm en beboste fragmenten. Maar ook een ruimte met zonevreemde gebruiken, toenemend ruimtebeslag en uit het beeld verdwijnende koeien en landbouwers. Platteland in peri-urbaan Vlaanderen is zonder twijfel veelkleurig, divers en multifunctioneel. En ook 'de' landbouw, die bijna de helft van het Vlaamse landschap beheert en mee vormgeeft, is niet eenduidig en varieert in oppervlakte, in landbouwmodel, aanpak en samenstelling. Die rijke variatie en diversiteit aan thema's is terug te vinden in de artikels van dit themanummer. We nemen u mee van het idyllische Dijleland nabij Leuven, over de vallei van de Kleine Nete tot OCMW-gronden overal te velde. We mogen zelfs proeven van prikkelende inspiratietochten voorbij Vlaamse grenzen naar de Brusselse Zavelenberg, het Ardense Réseau Paysan, de glooiende Italiaanse heuvels van Reggio Emilia en de Latijns-Amerikaanse gemeenschapsgronden.

Aan die rijkdom zit uiteraard ook een keerzijde. De veelzijdigheid van het platteland en de landbouw in Vlaanderen, vaak vormgegeven onder impuls van verstedelijkingsprocessen, zet de ruimte voor voedsel steeds vaker en verder onder hoogspanning. Terwijl de uitdagingen om ook in de toekomst de verstedelijkte samenleving van voldoende, kwaliteitsvol en duurzaam geproduceerd voedsel te voorzien, torenhoog zijn, lijkt een gerichte en onderbouwde visie op landbouw nog veraf. Het aantal boeren daalt nog steeds en ook hun welbevinden wordt bedreigd. Zorgen dat we van de boerenbuiten geen *boeren buiten* maken is onderwerp van onderzoek bij ILVO. Lies Messely en collega's plaatsen de boer achter vele plattelandsverhalen in de schijnwerpers. Hun onderzoek brengt het veelal onderbelichte sociale aspect van landbouw in beeld. De groeiende kloof tussen beleid en praktijk, de uitgebreide administratie en de ingewikkelde regelgeving vormen voor boeren belangrijke stressfactoren, terwijl ze bovendien de speelbal blijven van de weergoden, de financiële markten en de grote ketenspelers. Helaas blijft dat fenomeen niet beperkt tot Vlaanderen. Constanza Parra en haar collega's beschrijven hoe

het huidige geglobaliseerde neoliberale landbouwmodel niet alleen zorgt voor privatisering van land, maar ook natuurlijke hulpbronnen als water onder druk zet en grote moeilijkheden veroorzaakt voor boeren en *commoners* in Zuid-Amerika. De impact van ons voedselbeleid en consumptiegedrag reikt ver.

Weer dichterbij huis neemt de verstedelijking in het productieve landschap nog altijd toe. Inname van open ruimte, toename van het ruimtebeslag en verharding, omvorming van voormalig landbouwpatrimonium onder impuls van de ruime mogelijkheden voor zonevreemde functiewijzigingen – als planners kennen we het liedje intussen maar al te goed. De vraag is: wat kunnen we eraan doen? Om bijkomend ruimtebeslag te vermijden en tegelijkertijd landbouw te behouden, zette de provincie Antwerpen in op een driesporenbeleid: inperken van zonevreemde mogelijkheden, realiseren van ontwikkelingsruimte voor landbouw, stimuleren van sloop. Op dat laatste zoomt ook het Boer Ruimt Veld-team in. Als je weet dat maar liefst de helft van de bebouwde landbouwpercelen de komende jaren uit de landbouw dreigt te verdwijnen, is er maar weinig verbeelding nodig om te beseffen dat binnen de huidige regelgevende (uitzonderings)contouren alleen sloop verdere verstedelijking kan afremmen. Een intrigerend resultaat uit het studiewerk in opdracht van Provincie Antwerpen is anderzijds het landbouwkompas als ondersteunend instrument voor landbouwers en gemeenten, waarmee kansen en uitdagingen op een bedrijfslocatie in het agrarisch gebied in beeld kunnen worden gebracht.

Het is dus niet allemaal kommer en kwel op het platteland. De eens zo belangrijke publieke gronden kunnen nieuwe perspectieven openen op een overdacht landbouwbeleid met visie op een duurzame toekomst, argumenteert Hans Vandermaelen. Dat een grondige herontdekking van het stedelijk voedselvraagstuk niet enkel voor landelijke gemeenten maar ook voor de grotere steden een uitdaging is, wordt duidelijk uit de voorbeelden van Gent en Brussel. Wat verderop wijst Bart Van Moerkerke op de tere balans tussen diverse belangen in de open ruimte en buigt hij zich over de agro-ecologische stadslandbouw in Brussel. Naast de 230ha

Dit themanummer rond landbouw wil een oproep aan planners en landbouwers zijn om mekaar wat meer structureel op te zoeken. We zijn benieuwd wie de handschoen zal opnemen om er in de praktijk mee aan de slag te gaan.

landbouw die het Brussels Hoofdstedelijk Gewest telt, zijn er in het veelal bebouwde weefsel van de hoofdstad nog andere openruimteplekken waar het vraagstuk van landbouw versus natuur of sociale huisvesting niet alleen voor hoofdbrekens en publieke discussie zorgt, maar tevens tot een interessante sociale dynamiek en een zoektocht naar innovatieve oplossingen leidt. Ook het VLM-artikel geeft perspectief en zoomt in op het moeilijke, maar niet onmogelijke, huwelijk tussen landbouw en natuur, met een cruciale rol voor beheerovereenkomsten als huwelijkscontract en met bedrijfsplanners en keukentafelgesprekken als bemiddelaars.

Ook de ambitieuze Europese doelstellingen m.b.t. het landbouwbeleid worden in dit themanummer uit de doeken gedaan. De vraag die we ons daarbij stelden, was welke ruimtelijke impact deze Europese landbouwdoelen hebben en hoe we bijvoorbeeld vanuit planning de toegang tot grond voor jonge landbouwers een stuk beter zouden kunnen ondersteunen dan vandaag.

Want laten we eerlijk zijn: open ruimte, en het productief landschap in het bijzonder, werden tot nu toe vaak passief behandeld. Het werd geel ingekleurd op het gewestplan en geëvacueerd uit de stad. De voedselvraag en daarmee samenhangende ruimte-vraag werd een ver van het stedelijke bed-show, en daarmee leek de kous af. Mogen we stellen dat landbouw daardoor vandaag binnen planning en stedenbouw grotendeels onbekend terrein is? En zoals we weten: onbekend maakt onbemind. Het aantal planningsprojecten dat mee vorm en uitvoering geeft aan een duurzame en toekomstbestendige visie op landbouw, is bijzonder beperkt. Dat blijkt ook uit het artikel over publieke grond, waarin wordt opgemerkt dat heel wat steden hun landbouwgronden tegenwoordig structureel in de uitverkoop plaatsen, vaak ondanks het streven naar een stedelijke voedselstrategie.

Het artikel over de Kleine Nete laat zien welke rol ruimtelijk planners kunnen spelen. Zoals de stad niet één egale ruimte is, zo is ook de open ruimte heel divers. Ruimtelijk planners zullen daarom ook het landschap in de vingers moeten zien te krijgen. Het watersysteem doorgronden is daarbij een eerste stap. Ondanks de 'typische Belgische zomer' van 2021 is het Vlaamse landschap

enorm gevoelig voor verdroging en waterschaarste. De natuurlijke instroom van water uit grote internationale rivieren is immers beperkt, waardoor Vlaanderen voor zijn watervoorziening grotendeels afhankelijk is van lokale neerslag. En net de aanvulling van het grondwater is een groot probleem: een belangrijk deel van het hemelwater kan niet infiltreren door verharding, bodemcompactering van landbouwgronden en permanente drainage van valleigebieden. De auteurs van het artikel dromen ervan de vallei van de Kleine Nete te herontwikkelen tot een Veenpark dat als een grote waterbuffer kan fungeren. De landbouw kan er een rol krijgen bij het bufferen van water en bij het uittesten van nieuwe, aan de veenbodem aangepaste teelten. Om dergelijke grote en kleine dromen waar te maken, moeten ruimtelijk planners een gebiedsvisie op hun landschap durven bouwen en vooral met landbouwers en natuurliefhebbers in gesprek gaan om dit stap voor stap te realiseren.

De oppervlakte in Vlaanderen wordt niet groter en toch nemen de ruimtelijke vragen in de open ruimte constant toe. We zullen in Vlaanderen dan ook de kaart moeten trekken van samenwerking en verweving van functies. Bijvoorbeeld door landbouwers in te schakelen als beheerders van natuurgebieden of door waterberging te combineren met landbouwactiviteiten. Het rondetafelgesprek maakt daarbij duidelijk dat landbouw-

bedrijven geen zeilbootjes zijn die je snel van koers kan laten veranderen. Landbouwers zijn vaak al generaties lang actief op bepaalde gronden en hebben er niet alleen veel kapitaal, maar ook hun hart en ziel in geïnvesteerd. Het gesprek is één groot pleidooi om met de landbouwers aan tafel te gaan zitten, hun vertrouwen te winnen en tijd te nemen voor een bottom-up aanpak. Daarnaast zijn ook een goede begeleiding en een billijke financiële compensatie cruciaal. We doen daarom vanop het terrein een warme oproep aan de ruimtelijk planners om niet enkel over landbouw na te denken, maar vooral ook met landbouwers zelf rond de tafel te gaan zitten.

Een goede relatie kan maar werken als beide partijen de handen uit de mouwen steken. Van hun kant kennen ook de landbouwers de ruimtelijke planning en de planners te weinig. Een boeiend voorbeeld van hoe landbouw samen mét planning tot krachtige samenwerkingen kan komen, is te lezen in het artikel van Jeroen De Waegemaeker. Dromend van echte Italiaanse pizza, duik je met hem in het voedsellandschap van Reggio Emilia en ontdek je waarom Reggio Emilia zich zo sterk toespitst op stedenbouwkundige voorschriften voor het landbouwgebied.

Landbouwers zelf blijven duidelijk niet bij de pakken zitten. Het tegendraads Ardens boerenennetwerk toont hoe enthousiaste landbouwers met hart en ziel aan de weg timmeren. Ze zien het

produceren van gezonde voeding niet alleen als een inkomen, maar ook als hun bijdrage aan een betere leefomgeving. Alleen door intensief samen te werken met collega landbouwers in verschillende netwerken slagen ze erin om het hoofd boven water te houden, een gezond bedrijf uit te bouwen en de noodzakelijke groei te realiseren. Boeren Laura, Ann, Peter en Barbara blijken ook rolmodellen, zelfs tegen wil en dank. In hun verhaal klinkt een roep naar ondersteuning en facilitering door. Grote problemen zijn en blijven de toegang tot grond en een verzekerde afzet. Waarom wil de gemeente bijvoorbeeld geen groenten van mij afnemen voor de refters in de scholen, vraagt Laura zich hardop af. De vraag naar behoud van landbouwgrond komt ook terug in het rondetafelgesprek. Van overheden mag een goede ruimtelijke visie voor hun landbouwgebieden en een aangepast vergunningenbeleid worden verwacht. Maar gemeenten zouden evenzeer de eigen gemeentelijke gronden (opnieuw) ter beschikking kunnen stellen voor lokale voedselproductie. Het artikel rond stadslandbouw bewijst dat zelfs in een dens stedelijk weefsel ruimte voor landbouw kan voorzien worden.

Dit themanummer rond landbouw wil een oproep aan planners en landbouwers zijn om mekaar wat meer structureel op te zoeken. We zijn benieuwd wie de handschoen zal opnemen om er in de praktijk mee aan de slag te gaan.